

سروشنامه:	رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور:	دیدگاه متفکران معاصر قرآنی: جریان‌ها و نظریه‌ها / محمدعلی رضایی اصفهانی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۳۹ق = ۱۳۹۶.
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
مشخصات ظاهری:	۳۲۰ ص.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۳۳۸-۹
وضعیت فهرست نویسی:	فاپا
یادداشت:	کتابنامه ص [۳۰۹]-۳۱۹؛ همچنین بصورت زیرنویس.
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۷ (فیبیا).
یادداشت:	چاپ سوم: ۱۳۹۸ (فیبیا).
موضوع:	قرآن -- بررسی و شناخت: Qur'an -- Surveys
موضوع:	قرآن -- تحقیق: Qur'an -- Research
موضوع:	مفسران: * Commentators _ مفسران شیعه: * Commentators, Shiite
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده:	Almustafa International UniversityAlmustafa International Translation and Publication center
رده بندی کنگره:	BP۶۵/۳/۶۴۴ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی:	۵۰۴۷۴۱۵
	BA۰۳۶۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

دیدگاه متفکران معاصر قرآنی (جریان‌ها و نظریه‌ها)

مؤلف: محمدعلی رضایی اصفهانی

چاپ سوم: ۱۳۹۸ش / ۱۴۴۱ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نازنجستان ● قیمت: ۴۶۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸؛

تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۳۷۸۳۹۳۰۵ ۲۵

◀ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ - ۲۵

✉ miup@pub.miu.ac.ir 🌐 http://buy-pub.miu.ac.ir 📧 pub_almustafa

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

● ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

● ناظر فنی: علی عبادی فرد

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان‌های دیگر و ساخت

فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

دیدگاه متفکران معاصر قرآنی (جریان‌ها و نظریه‌ها)

محمدعلی رضایی اصفهانی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورهای بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام‌ظله‌العالی) می‌باشد. جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد. بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمیة» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

پیش‌گفتار

حوزه‌های علمیه در طول تاریخ، همواره تلاش برای تعلیم و تربیت را جزو رسالت‌های اصیل خود قرار داده و بدین وسیله، معارف فاخر اسلام و علوم اهل بیت علیهم‌السلام را نسل به نسل تا امروز رسانده و بیشترین اهتمام را به کتاب‌های آموزشی داشته‌اند.

جامعه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم العالمیه یک نهاد حوزوی بین‌المللی است که تعلیم و تربیت فراگیران غیر ایرانی را در حوزه علوم اسلامی و انسانی بر عهده دارد و مشتاقان بسیاری از ملیت‌های گوناگون در سطوح مختلف آموزشی و رشته‌های متنوع علوم اسلامی و انسانی در این نهاد تحصیل می‌کنند. دانش و بینش اسلامی طلاب غیر ایرانی - با توجه به تنوع منطقه‌ای و کشوری - تفاوت‌هایی دارد و همین امر ایجاب می‌کند نهاد مذکور به تدوین متون نوین و متناسب با تنوع ملیتی بپردازد.

این نهاد مبارک، تدوین متون درسی متناسب با نظام آموزشی را از مأموریت‌های ویژه اداره کل تدوین متون درسی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم قرار داده و این اداره با اتکا به تجربه پیشین خود و دستیابی به شکوفایی جدید در تولید علم، امید دارد با عنایات الهی و توجهات حضرت ولی عصر علیه‌السلام از عهده این مأموریت برآمده، در گسترش فرهنگ و معارف اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم سهیم باشد. این اداره با قدردانی از فعالیت پیشینیان سعی دارد در اجرای مأموریت یادشده با همکاری گروه‌های علمی جامعه المصطفی و رعایت معیارهای پیشرفته متون درسی، نیازهای آموزشی این نهاد مبارک را تأمین کند.

اثر علمی پیش‌روی که تحت عنوان «آراء متفکران معاصر قرانی» به همت مؤلف محترم جناب حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی، برای دوره دکتری رشته

تفسیر و علوم قرآن به عنوان متن درسی تهیه و تدوین شده، در چارچوب اهداف جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته است.

در این نوشتار به نظریه‌ها و دیدگاه‌های دانشمندان قرآنی اشاره می‌شود که مورد توجه قرآن‌پژوهان بوده و تأثیر فراوانی در فعالیت‌های آموزشی یا پژوهشی قرآن داشته است یا به یک جریان علمی قرآنی تبدیل شده باشد یا ظرفیت این امر را داشته باشد که در این صورت، آرای متفکر به فعالیت علمی و عملی تبدیل می‌شود؛ یعنی ایده شکل‌گیری یک رشته یا مرکز یا تفسیر و... می‌شود که نمود عینی و خارجی می‌یابد.

در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش خالصانه مؤلف محترم، از همکاری بخش‌های مختلف جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، که امکان چاپ و نشر این اثر را فراهم آوردند، تشکر و قدردانی می‌شود.

اداره کل تدوین متون درسی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

فهرست

۱۵	مقدمه
۱۹	فصل اول: کلیات
۱۹	درآمد
۱۹	مفهوم شناسی
۲۲	پیشینه
۲۹	فصل دوم: جریان های قرآنی معاصر
۲۹	درآمد
۲۹	مفهوم شناسی «جریان شناسی»
۳۱	پیشینه «جریان شناسی قرآنی»
۳۲	مهم ترین جریان های قرآن معاصر
۳۳	۱. جریان قرآنی سنتی
۳۳	الف) پیدایش و خاستگاه
۳۳	ب) ویژگی ها
۳۳	ج) مهم ترین شخصیت ها
۳۴	د) نظریه ها
۳۴	ه) نحله ها و شاخه ها
۳۵	و) آثار
۳۵	ز) وضعیت فعلی
۳۵	ح) نقاط قوت و ضعف
۳۶	ط) منابع به منظور مطالعه بیشتر
۳۶	۲. جریان تفسیر اجتماعی
۳۶	الف) پیدایش و خاستگاه
۳۷	ب) ویژگی ها

- ج) مهم‌ترین شخصیت‌ها ۳۸
- د) نظریه‌ها ۳۹
- ه) نحله‌ها و شاخه‌ها ۳۹
- و) آثار ۴۰
- ز) وضعیت فعلی ۴۰
- ح) نقاط قوت و ضعف ۴۱
- ط) منابع به منظور مطالعه بیشتر ۴۱
۳. جریان تفسیر میان‌رشته‌ای (تفسیر علمی) ۴۲
- الف) پیدایش و خاستگاه ۴۲
- ب) ویژگی‌های جریان تفسیر علمی ۴۳
- ج) شخصیت‌ها ۴۳
- یکم: دکتر زغلول راغب محمد النجار ۴۴
- دوم: دکتر لیب بیضون ۴۴
- سوم: عبدالدائم الکحیل ۴۵
- چهارم: ذاکر عبدالکریم نائیک ۴۷
- د) نظریه‌ها ۴۸
- ه) نحله‌ها و شاخه‌ها ۴۸
- و) آثار ۴۹
- یکم: مراکز علمی میان‌رشته‌ای قرآن و علوم ۴۹
- دوم: تفاسیر میان‌رشته‌ای و دایرة المعارف‌ها ۵۳
- سوم: مجلات علمی میان‌رشته‌ای قرآن و علوم ۵۷
- چهارم: پایگاه‌های میان‌رشته‌ای قرآن و علوم ۶۱
- ز) وضعیت فعلی ۶۳
- ح) نقاط قوت و ضعف ۶۴
- ط) منابع به منظور مطالعه بیشتر ۶۴
۴. جریان قرآنیون (اهل القرآن) ۶۵
- الف) پیدایش و خاستگاه ۶۵
- ب) شخصیت‌ها و نحله‌ها ۶۶
- یکم: هند: اهل الذکر و القرآن ۶۶
- دوم: پاکستان: طلوع الإسلام ۶۶

فهرست ۹

- ۶۸..... سوم: مصر و آمریکا: اهل القرآن (صبحی منصور).....
- ۷۱..... چهارم: سوریه: دکتر شحرور.....
- ۷۲..... پنجم: ایران: قرآنیون ایران
- ۷۳..... (ج) ویژگی‌ها.....
- ۷۳..... (د) نظریه‌ها
- ۷۴..... (ه) آثار.....
- ۷۴..... (و) وضعیت فعلی.....
- ۷۴..... (ز) نقاط قوت و ضعف
- ۷۵..... (ح) منابع به منظور مطالعه بیشتر
- ۷۵..... ۵. جریان سلفی‌ها (وهابی‌ها).....
- ۷۶..... (الف) مفهوم‌شناسی.....
- ۷۷..... (ب) پیدایش و خاستگاه.....
- ۷۷..... (ج) ویژگی‌ها.....
- ۷۸..... (د) شخصیت‌ها
- ۷۸..... یکم: ابن تیمیه
- ۸۱..... دوم: ابن قیم
- ۸۱..... سوم: محمد بن عبدالوهاب.....
- ۸۳..... چهارم: محمد ناصرالدین آلبنی
- ۸۵..... پنجم: شیخ عبدالعزیز بن باز.....
- ۸۸..... (ه) نظریه‌ها
- ۸۸..... (و) نحله‌ها و شاخه‌ها.....
- ۸۹..... (ز) آثار.....
- ۹۱..... (ح) وضعیت فعلی.....
- ۹۲..... (ط) نقاط قوت و ضعف.....
- ۹۳..... ۶. جریان روشنفکری (نواعتزالی‌ها، غرب‌زده‌ها و...).....
- ۹۴..... (الف) پیدایش و خاستگاه.....
- ۹۴..... (ب) ویژگی‌ها.....
- ۹۵..... (ج) شخصیت‌ها
- ۹۵..... یکم: طه حسین
- ۹۷..... دوم: امین خولی.....

۱۰۵.....	سوم: فضل الرحمن
۱۰۸.....	چهارم: محمد حامد الجابری
۱۱۲.....	پنجم: نصر حامد ابوزید
۱۱۵.....	ششم: دکتر عبدالکریم سروش
۱۱۹.....	هفتم: احمد حسن علی القبانجی
۱۲۲.....	(د) نظریه‌ها
۱۲۲.....	(ه) نحله‌ها و شاخه‌ها
۱۲۲.....	(و) آثار
۱۲۳.....	(ز) نقاط قوت و ضعف
۱۲۳.....	(ح) منابع به منظور مطالعه بیشتر
۱۲۳.....	۷. جریان مطالعات قرآنی مستشرقان
۱۲۴.....	(الف) پیدایش و خاستگاه
۱۲۴.....	(ب) ویژگی‌ها
۱۲۶.....	(ج) شخصیت‌ها
۱۲۷.....	(د) نظریه‌ها
۱۳۰.....	(ه) نحله‌ها و شاخه‌ها
۱۳۲.....	(و) آثار
۱۳۲.....	(ز) نقاط قوت و ضعف
۱۳۷.....	فصل سوم: نظریه‌های مهم و تأثیرگذار قرآنی
۱۳۷.....	درآمد
۱۳۷.....	پیشینه
۱۳۸.....	مفهوم‌شناسی نظریه
۱۴۱.....	ضوابط نظریه‌پردازی در حوزه‌های قرآنی
۱۴۲.....	حوزه‌های نظریه‌پردازی قرآنی
۱۴۴.....	مهم‌ترین نظریه‌های قرآنی معاصر
۱۴۴.....	۱. رجوع الی القرآن (بازگشت به قرآن و جریان آن در زندگی اجتماعی مسلمانان)
۱۵۱.....	۲. راهکارهای پاسخ‌گویی قرآن به نیازهای انسان معاصر
۱۵۳.....	(الف) راهکارها در حوزه منابع دین
۱۶۲.....	(ب) راهکارها در حوزه روش‌ها و قواعد

۱۷۰	۳. نظریه بطن قرآن.....
۱۷۰	الف) نظریه وجودشناختی.....
۱۷۲	ب) نظریه‌های معناشناختی.....
۱۸۲	۴. نسخ مشروط، تمهیدی و تدریجی.....
۱۸۲	الف) مفهوم‌شناسی نسخ.....
۱۸۳	ب) نسخ در قرآن.....
۱۸۳	ج) نسخ در احادیث.....
۱۸۴	یکم: تاریخچه و دیدگاه‌ها.....
۱۸۶	دوم: اقسام نسخ.....
۱۹۶	سوم: توضیح و تکمیل نظریه نسخ آیت الله معرفت.....
۱۹۶	اول: نسخ مشروط.....
۱۹۶	دوم: نسخ تمهیدی.....
۱۹۷	سوم: نسخ تدریجی.....
۱۹۸	۵. منطقة الفراغ.....
۱۹۹	الف) تعریف منطقة الفراغ.....
۱۹۹	ب) ویژگی‌ها و لوازم.....
۲۰۰	ج) دلیل.....
۲۰۰	د) قلمرو منطقة الفراغ.....
۲۰۱	ه) نتیجه و پیامد منطقة الفراغ.....
۲۰۱	و) نمونه‌های احکام منطقة الفراغ در شریعت.....
۲۰۲	۶. نقش عرف در تطبیق قرآن با زندگی معاصر.....
۲۰۳	عرف در قرآن و حدیث.....
۲۰۷	۷. نقش زمان و مکان در اجتهاد (فهم آیات، احادیث، تغییر موضوعات و احکام).....
۲۰۸	الف) مفهوم زمان و مکان.....
۲۰۹	ب) عوامل تشکیل دهنده زمان و مکان.....
۲۱۱	ج) قلمرو تأثیر زمان و مکان.....
۲۱۱	یکم: تأثیر زمان و مکان در فهم انسان از دین.....
۲۱۷	دوم: اقسام تأثیر زمان و مکان (بر مصادیق، موضوعات و متعلقات احکام).....
۲۲۸	د) تأثیر زمان و مکان بر متعلقات احکام.....
۲۳۱	ه) شیوه‌های تأثیر زمان و مکان بر احکام.....

- یکم: تأثیر زمان و مکان در تبدیل حکم اولیه به حکم اولیه دیگر..... ۲۳۱
- دوم: تأثیر زمان و مکان در تغییر حکم اولیه به حکم ثانوی ۲۳۱
- سوم: تأثیر زمان و مکان در صدور حکم حکومتی ۲۳۲
- چهارم: تأثیر زمان و مکان بر توسعه و تضییق احکام ۲۳۴
- پنجم: تأثیر زمان و مکان در اجتهاد و استنباط احکام ۲۳۵
- ششم: ابعاد تأثیر زمان و مکان در اجتهاد ۲۳۶
۸. تفسیر موضوعی برون قرآنی ۲۴۴
- الف) اقسام تفسیر موضوعی قرآن ۲۴۵
- ب) فرایند تفسیر موضوعی ۲۴۸
۹. تفسیر موضوعی میان رشته‌ای ۲۵۲
- الف) فرایند تکوین، تطور و تکامل نظریه ۲۵۳
- ب) شرح مختصر نظریه ۲۵۴
- ج) اشتراکات و افتراقات نظریه با نظریه‌های رقیب و موجود ۲۵۶
۱۰. ابتدای علوم انسانی بر قرآن (مقام معظم رهبری - دامت برکاته) ۲۶۱
- الف) اهمیت علوم انسانی ۲۶۲
- ب) وضعیت اسفبار علوم انسانی ۲۶۳
- ج) آسیب شناسی علوم انسانی ۲۶۵
- د) بایسته‌های علوم انسانی ۲۶۸
- ه) سه نظریه مرتبط با اسلامی سازی علوم انسانی ۲۷۲
- یکم: نظریه جهت دهی به مبانی و اهداف علوم انسانی بر اساس آموزه‌های دینی و فلسفه اسلامی ۲۷۲
- دوم: نظریه اسلامی بودن همه علوم ۲۷۴
- سوم: وحدت علم و دین ۲۷۸
۱۱. نظریه مکتب تفکیک در برابر مکتب اتحاد قرآن، عرفان و عقل ۲۷۹
- الف) مفهوم شناسی ۲۸۰
- ب) هدف مکتب تفکیک ۲۸۰
- ج) بنیانگذاران مکتب تفکیک ۲۸۰
- د) پیروان مکتب تفکیک ۲۸۱
- ه) دلایل و ضرورت مکتب تفکیک ۲۸۱
- و) دیدگاه مکتب تفکیک در مورد متکلمان ۲۸۲
- ز) پذیرش محدود تأویل در مکتب تفکیک ۲۸۲

۲۸۲	ح) انواع معارف و علوم از نظر مکتب تفکیک
۲۸۳	ط) منشأ اختلاف در معارف و علوم
۲۸۴	ی) سیر مراحل مکتب تفکیک
۲۸۵	ک) مکتب تفکیک و قرآن
۲۸۹	نظریه پردازی های علمی قرآنی
۲۹۱	حوزه های نظریه پردازی های علمی قرآنی
۲۹۴	مبانی و قواعد برداشت علمی از قرآن
۲۹۴	۱. قطعی نبودن غالب مطالب علوم تجربی
۲۹۶	۲. وجود اشارات علمی در قرآن و لزوم استفاده از علوم تجربی در فهم و تفسیر آن ها
۲۹۷	۳. همه علوم از ظواهر آیات قرآن قابل استفاده نیست
۲۹۷	۴. رابطه سازگارانه بین قرآن و علم
۲۹۷	۵. هدف اصلی قرآن هدایت مردم به سوی خداست
۲۹۸	روش شناسی برداشت علمی از قرآن
۲۹۸	۱. استخراج همه علوم از قرآن کریم
۲۹۹	۲. تطبیق و تحمیل نظریات علمی بر قرآن کریم
۳۰۰	۳. استخدام علوم برای فهم و تبیین بهتر قرآن
۳۰۱	عناصر نظریه پردازی علمی قرآنی
۳۰۲	ضوابط نظریه پردازی های علمی قرآن
۳۰۴	نمونه هایی از نظریه پردازی های علمی قرآن
۳۰۴	۱. در حوزه علوم طبیعی
۳۰۵	۲. در حوزه علوم انسانی
۳۰۷	جمع بندی و نتیجه گیری
۳۰۸	پژوهش های جدید
۳۰۹	کتابنامه